УДК 336.71(477)

Бугай В.З., к.е.н., доц.
Нікіфорова А.С., магістр
Запорізький національний університет

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Проаналізовано діяльність банків у кризовий період. Досліджено існуючі причини банківської кризи, які сприяли уповільненню розвитку у вітчизняних банків. Запропоновано основні шляхи забезпечення стійкості банківської системи України

Постановка проблеми. Світова фінансова криза негативно вплинула на функціонування фінансового ринку України. Одним з її найтяжчих проявів стала криза в банківському секторі України. З метою подолання цього явища необхідно розробити та реалізувати відповідні заходи, що дозволять уникнути колапсу банківської системи. Проблеми стійкості банківської системи України і можливих шляхів її підвищення стоять сьогодні досить гостро і потребують невідкладного вирішення, адже стійкість банківської системи дає змогу забезпечити ефективне функціонування економіки країни.

Метою статті є виявлення та дослідження основних проблем фінансової стійкості банківської системи України, а також забезпечення її стабільності. Визначення шляхів розвитку банківської системи й забезпечення її ефективного функціонування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Визначення понять "стійкості системи" та "фінансової стійкості" як у вітчизняній, так і в іноземній наукових школах має різні трактування.

На думку О.В. Крухмаль, стабільність і стійкість, як характеристики якості банківської системи, - досить близькі поняття. Але на відміну від стійкості, яка передбачає здатність системи протистояти силі, детермінація поняття стабільності передбачає акцентування уваги на здатності до постійного відтворення. При цьому стійкими банк і банківська система стають завдяки своїй стабільності. Одночасно стабільність являє собою постійну якісну характеристику, а стійкість - це те, що здобувається, змінюється в процесі функціонування [1, с. 46].

На думку А.Ю. Юданова, ознакою стійкості є стабільність, яка демонструє здатність перебувати в привілейованому, відносно менш уразливому становищі під час криз та здатність їх переборювати [2, с. 44].

Л. Примостка пропонує розглянути методику аналізу фінансової стійкості банку за допомогою динамічного нормативу, за яким оцінюють властивості об'єкта досліджень [3, с. 41]. Аналіз можливостей методики формування динамічного нормативу дає підстави для висновку, що саме цей підхід найбільшою мірою відповідає критеріям комплексної методики аналізу динамічної фінансової стійкості банку

Отже, фінансова стабільність є широким поняттям і має на увазі, що система функціонує у стані рівноваги. У той же час під фінансовою стійкістю розуміють властивість системи повертатися до стану рівноваги після припинення впливу факторів, що вивели її з цього стану. Фінансова стабільність передбачає рівновагу фінансової системи, фінансова стійкість - лише прагнення до рівноваги, а рівновага можлива тільки за відсутності негативних впливів.

Викладення основного матеріалу дослідження. Запорукою успішного економічного розвитку країни є побудова високопрофесійної та незалежної банківської системи. Рівень її розвитку залежить від багатьох чинників. Один із визначальних – фінансова стійкість банківських установ, від якої найбільшою мірою залежить ставлення до них партнерів, клієнтів, а перед усім – вкладників. Фінансова стійкість, прозорість прогнозованість діяльності банків робить їх привабливими для інвесторів, які відіграють важливу роль у розвитку банківської системи.

Проблема забезпечення фінансової стійкості банків є особливо актуальною в сучасних умовах глобалізації фінансових ринків, диференціації банківських продуктів, запровадження вимог нової Базельської угоди, загострення міжбанківської конкуренції, зростання банківських ризиків, а також кризових явищ у фінансовому секторі.

Дослідження свідчать, що у сучасній банківській практиці оцінка фінансової стійкості повинна здійснюватися за такими напрямками як оперативний моніторинг макроекономічної ситуації, а також тенденцій розвитку банківського сектору; оперативний моніторинг діяльності конкретного банку; аналіз банківської звітності й виявлення динаміки зміни основних показників діяльності банків тощо.

До основних умов забезпечення фінансової стійкості банків можна віднести такі: достатній, але не надлишковий обсяг власного капіталу; підтримка збалансованої структури активів і пасивів за строками і обсягами; підтримання відповідного рівня рентабельності діяльності банку.

На сьогодні у вітчизняному банківському секторі є низка серйозних проблем, які зменшують стійкість банківської системи, а саме:

По-перше, в Україні спостерігається високий рівень вразливості банківського сектору, недовіра клієнтів до банківських установ, що підтверджує сьогоднішня ситуація на вітчизняному фінансовому ринку.

По-друге, зберігаються високі ризики кредитування, зумовлені неефективною структурою економіки, дефектами управління і низкою транспарентністю багатьох підприємств.

По-третє, збільшується кількість чинників, які визначають профіль ризиків. Основні серед них – висока залежність банківського сектору від фінансового стану підприємств-позичальників, збільшення обсягів надання кредитів приватному сектору.

По-четверте, в умовах валютної дестабілізації і труднощів із рефінансуванням банківської боргової піраміди погіршилася також ситуація на ринку банківських послуг [4, с. 29].

Економічна та монетарна ситуація в Україні упродовж першого півріччя 2010 року зазнала позитивних змін, які свідчать про те, що економіка України наразі вийшла з гострої фази економічної та фінансової кризи і перейшла до етапу посткризового відновлення. Зокрема, для грошово-кредитної сфери в цей період характерним було: збільшення пропозиції іноземної валюти, що сприяло зміцненню гривні і дало змогу відновити операції з купівлі іноземної валюти. Проте ще залишилися значні проблеми в банківському секторі.

Значні втрати банківської системи України під час фінансової кризи та складний процес виходу з неї, високі ризики та фінансова нестабільність, низька кредитна активність та ефективність капіталізації банків за участі держави свідчить про необхідність вдосконалення регулювання діяльності банків в посткризовий період, яке має передбачати впровадження антициклічного банківського нагляду, реалізацію вимог Базельського комітету в повному обсязі застосування динамічного резервування, яке враховувало б не лише на поточні, а й на довгострокові очікувані витрати; розроблення інструментів щодо створення режиму спекулятивного фінансування, ліквідації кредитних ям та підвищення запасу ліквідності банків; створення стабілізаційного фонду в Україні за рахунок стабілізаційних відрахувань банків; удосконалення порядку капіталізації банків за участі держави з урахуванням позитивного міжнародного досвіду, передбачивши очищення балансів банків від проблемних активів.

© Бугай В.З., Нікіфорова А.С., 2011

Збитки в діяльності банків свідчить про недооцінку ризиків у докризовий період та недостатній рівень їх хеджування, недосконалість інструментів регулювання діяльності банків, відновлення значимості фінансового результату як важливого індикатора фінансової стійкості банків та вразливості до ринків, про що свідчать данні табл. 1.

В умовах структурного профіциту ліквідності необхідно постійно вживати заходи щодо запобігання формуванню монетарного навісу, який створював би ризики розбалансування ситуації. Це виявлялося як у постійному здійсненні мобілізаційних операцій (залишок мобілізованих коштів в певні періоди перевищував 20 млрд. грн.), так і в мінімізації обсягів підтримки ліквідності банків через механізми рефінансування.

Таблиця 1. Вплив фінансової кризи на показники діяльності банківської системи України [5, с. 46] (млн. грн.)

Показники	*На 01.01. 2009р.*	*На 01.07. 2009р.*	*На 01.09. 2009р.*	*Приріст*		*Темпи росту*	
				за 1-е півріччя 2010р.	*за період з 01.07.2009р. до 01.09.2009р.*	*за період з 01.07.2009р. до 01.09.2009р.*	*за1-е півріччя 2010р.*
Загальні активи	973 332	944 458	970 004	-28 874	25 546	2,7	-2,97
Високоліквідні активи	79 702	85 043	90 052	5 341	5 009	5,89	6,7
Частка високоліквідних активів, %	8,12	9,0	9,3	x	x	x	x
Кредити надані	792 387	749 738	755 355	-42 646	5 617	0,75	-5,38
суб'єктам господарювання	472 584	469 490	471 854	-3 094	2 364	0,5	-0,65
фізичним особам	268 587	239 163	239 133	-29 694	-30	-0,01	-11,04
Проблемні кредити	18 015	40 679	51 418	22 664	10 739	25,4	125,81
Частка проблемних кредитів у кредитному портфелі, %	2,27	5,43	6,81	x	x	x	x
Резерви під активні операції банків	44 503	80 816	79 820	36 313	-996	-1,23	81,6
Зобов'язання банків	806 823	752 096	757 370	-54 725	5 272	0,7	-6,78
Кошти суб'єктів господарювання	143 926	117 635	115 030	-26 293	-2 605	2,21	-18,27
Кошти фізичних осіб	213 219	196 656	201 889	-16 563	5 233	2,66	-7,77
Статутний капітал	82 454	92 527	104 202	10 073	11 675	12,62	12,22
Результати діяльності	7 304	-14 321	-20 503	-21 625	-6 182	43,17	-296,07

Зростання ліквідності банків необхідно стримувати за рахунок проведення операцій з двостороннього котирування державних облігацій України. Так, під час проведення таких операцій у першому півріччі 2010 року банкам було продано державних облігацій (за номінальною вартістю) на суму 7,5 млрд. грн., а придбано – на суму 2,7 млрд. грн.

Ураховуючи, що профіцит ліквідності, який склався на грошово-кредитному ринку в поточному році, мав структурний характер, банкам необхідно формувати увесь обсяг обов'язкових резервів на окремому рахунку в Національному банку України (до цього на окремому рахунку банки формували 50 % від суми обов'язкових резервів, що сформовані за попередній звітний період резервування).

Забезпеченням внутрішньої та зовнішньої стабільності грошової одиниці, а також пом'якшенням монетарних умов можна створити необхідні умови для підвищення кредитної активності банків. Утім, цього все одно недостатньо для повноцінного відновлення процесів кредитування. Фінансовий стан значної кількості позичальників залишався важким, і банки відчувають труднощі з пошуком надійних позичальників.

Певним чином погіршується і структура залишків кредитних вкладень. Про це свідчить зниження питомої ваги довгострокових кредитів у загальному їх обсязі, яка в першому півріччі 2010 року знизилася до 61,2 % порівняно із 62 % на початок року.

Водночас слід відзначити, що питання відновлення на належному рівні процесів кредитування потребує подальших скоординованих дій Уряду та Національного банку України. Як засвідчила практика, стимулюючі монетарні та пруденційні заходи центрального банку без належної підтримки з боку інших складових економічної та фінансової політики не дають змоги отримати бажаний ефект.

Оцінюючи перспективи відновлення банківського кредитування в Україні в 2011 р., можна стверджувати, що кредитування реального сектора якщо й відновлюється, то поступово й дуже повільно. У країні практично немає позитивних зрушень у фінансово-кредитній сфері. Банки позбавлено ресурсної бази й на 40 % вони утримуються за рахунок рефінансування й грошей материнських структур.

Разом із заходами з регулювання ліквідності необхідно здійснювати ефективну процентну політику. Так, з метою сприяння закріпленню позитивних тенденцій на грошово-кредитному ринку та створення стимулів для поліпшення ситуації в реальному секторі економіки НБУ з 8 червня 2010 року знизив облікову ставку, яка є базовою щодо інших процентних ставок до рівня 9,5% річних. До цього її рівень з 12.08.2009 становив 10,25 %.

Вартість кредитів в іноземній валюті збільшилася (з 10,2 % до 13,9 %), що відображає політику на зменшення привабливості операції в іноземній валюті порівняно з угодами в гривні; за угодами на міжбанківському кредитному ринку – до 2,5 % (за кредитами овернайт 1,3 %) у червні 2010 року порівняно із 7,0 % річних у грудні 2009 року (за кредитами овернайт – 3,3 %).

Як засвідчує світова практика, шляхи подолання проблем у банківській сфері дуже різноманітні. Підтримка банківського сектору різниться в залежності від типу країни, в якій вони функціонують. Уряди більшості держав з економікою, що розвивається, схильні допомагати банкам, у яких виникли серйозні проблеми, шляхом прямого втручання, наприклад, за допомогою методів пруденційного регулювання, кредитів центральних банків, а також викуплення проблемних установ приватними компаніями. Так у листопаді 2008 року в Австралії було оголошено про націоналізацію проблемного банку: держава купила за символічну ціну (2 євро) восьмий за розміром активів банк – Kommunalkredit Austra. За заявою міністра фінансів, держава має намір підтримувати і зміцнювати роль Kommunalkredit Austra, що фінансує муніципалітети й інфраструктурні проекти. Вливання урядових коштів у цей банк дасть змогу підняти рівень адекватності капіталу першого рівня з 8% до 9%. А в цілому із загального пакета фінансової допомоги уряду Австрії для банківської системи в розмірі 100 млрд. євро державні органи можуть витратити до 15 млрд. євро на придбання частки в капіталі проблемних кредитних установ. Подібною схемою скористалися уряди таких країн як Великобританія, Росія, Греція [6, с. 17].

Необхідно вжити низку заходів до розблокування грошового обігу в країні шляхом відновлення безперешкодного кредитування надійних позичальників. У цій площині слід користуватися досвідом економічно розвинених країн і знижувати ставку рефінансування.

Банківська система повинна мати підтримку з боку влади. Більшість вітчизняних банків в умовах кризи виживає самостійно. На відміну від інших країн, де влада підтримує свою банківську систему, вітчизняні банки, як правило не відчувають підтримку держави. Зокрема, обсяги фінансової підтримки, яку економічно розвинуті країни дають своїм банківським системам, сягають дедалі більших розмірів. Банки США та Європи вже одержали трильйони доларів та євро.

У банківській системі України доцільно проводити реструктуризацію як унаслідок реорганізації банків шляхом приєднання або злиття проблемних банківських установ до фінансово стабільних банків, так і в результаті подальшої капіталізації банків, у тому числі за участю держави, а також завдяки збільшенню іноземних інвестицій. Банки мають зосереджуватись не лише на виконанні поточних завдань, а й дбати про довгостроковий розвиток, орієнтуватися на досягнення синергетичного ефекту.

Слід також законодавчо врегулювати механізми вирішення проблемних позичальників, які отримали кредит у валюті, зокрема тих, чиї залишки коштів після сплати відсотків менші ніж прожитковий мінімум. Це звичайна європейська практика. Необхідно створити державний фонд чи підприємство, яке викупить у банків проблемні кредити і таким чином зніме проблему їх неповернення. Заслуговує на увагу популярна в зарубіжних країнах, зокрема у Швеції, ідея створення спеціалізованої установи, або "поганого" банку, який викуповував би проблемні банківські активи і брав на себе подальшу турботу про них. Головне завдання створення такої установи – поновлення кредитування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Щоб забезпечити ефективне функціонування та фінансову стійкість банківської системи необхідно об'єднати зусилля всіх гілок влади, які були б спрямовані на вихід України з політичної та економічної кризи. Адже розв'язання проблеми банківської системи є похідною від розв'язання проблем економіки.

Пріоритетним завданням залишається зміцнення фінансової стійкості вітчизняного банківського сектору передусім за рахунок удосконалення систем управління ризиками і внутрішнього контролю, розвитку корпоративного управління. Необхідно посилити увагу банків та наглядових органів до ефективного контролю за кредитним ризиком та ризиком ліквідності. Значна увага має приділятися такому важливому аспекту фінансової стійкості банків, як капіталізація.

Загалом заходи з підвищення стійкості фінансової системи, підтримка ліквідності, відновлення довіри до банківської системи стануть запорукою відновлення дії механізму перерозподілу тимчасово вільних коштів в економіці на користь фінансування інвестиційних проектів, проектів із розширення і активізації виробництва, а також забезпечення процесів детінізації економіки і фінансової стабільності.

Список використаної літератури:

1. *Барановський Д.О.* Антикризові заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн / Д.О. Барановський // Вісник Національного Банку України – 2009. – № 4. – С. 8–19. 2. *Барановський О.І.* Стійкість банківської системи України / О.І Барановський // Фінанси України. – 2007. – №9. – С. 75-87. 3. *Воробйова О. І.* Економічний потенціал банків України: теоретико-методологічні основи / О.І. Воробйова // Інвестиції: практика і досвід. – 2009. – №23. – С. 36-40. 4. *Герасименко Г.* Причини виникнення та форми прояву фінансової кризи в банківській системі України / Г. Герасименко, Р. Герасименко // Вісник Національного Банку України – 2010. – № 7. – С. 12–19. 5. *Довгань Ж.* Фінансова стійкість банківських установ у період економічної кризи / Ж. Довгань // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 4. – С. 45-47. 6. *Корчева Г.* Основні проблеми розвитку банківської системи України в посткризовий період та шляхи її вирішення / Г. Корчева // Вісник Національного Банку України – 2010. – № 8. – С. 26-32. 7. *Крухмаль О.В.* Оцінка фінансової стійкості на підставі визначення критеріїв динамічної стабільності діяльності банку / О.В. Крухмаль // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 9 (63). – С. 43-50. 8. *Набок Р.* Аспекти, що можуть призвести до виникнення проблемного банку / Р. Набок // Вісник НБУ. – 2009. – № 8. – С. 46-50. 9. *Пацера М.* Світова фінансова криза та її наслідки для банківської системи України / М. Пацера // Вісник національного банку України. – 2009. – № 1. – С. 28-33. 10. *Примостка Л.* Методика аналізу фінансової стійкості банку за допомогою динамічного нормативу / Л. Примостка // Вісник НБУ. – 2007. – № 10. – С. 40–45. 11. *Румянцева С.* Перспективи банківського сектора України / С. Румянцева // Цінні папери України. – 2008. – № 47. – С. 25. 12. *Тимошенко О.П.* Стійкість банківської системи України: теоретичний аспект / О.П. Тимошенко // Науковий вісник БДФА. Економічні науки: зб. наук. Праць / Міністерство фінансів України, Буковинська державна фінансова академія; гол. ред. В.В. Прядко. – Чернівці, 2008. – вип. 4. – С. 59-65. 13. *Чуб О.* Банківські кризи: теоретичні та прикладні аспекти / О. Чуб // Вісник Національного Банку України – 2010. – № 3. – С. 22-24. 14. *Шапран Н.* Банківська система України: проблеми галузі / Н. Шапран // Цінні папери України. – 2009. – №48. – С. 30-31.

БУГАЙ Володимир Зиновійович – кандидат економічних наук, доцент кафедри "Фінанси і кредит" Запорізького національного університету.

Наукові інтереси:
– фінансовий менеджмент суб'єктів господарювання.

НІКІФОРОВА Анастасія Сергіївна – магістр Запорізького національного університету.

Наукові інтереси:
– фінансова-економічна безпека суб'єктів господарювання

Стаття надійшла до редакції 12.10.11 р.